

Balázs Géza

Elfeledett írónemzedékünk

Szakonyi Károly: Írók lámpafénynél

Igaza volt annak, aki azt mondta: minden napra egy mese. Kell a történet. Főleg, ha nem is mese, hanem a közelmúltunk, szüleink, nagyszüleink világa, Magyarországa. Melyből sok minden itt ragadt, főleg a lelkekben, mélyen. Oda belelátni pedig nem könnyű. Vannak csodálatos elbeszélőink, akik ezt megírták. Segítségükkel mélyebbre láthatunk. De jórészt elfelejtettük őket. A közelmúlt elfeledett magyar irodalma. Persze az élőkre se figyelünk nagyon, temetést még csak tudunk rendezni, de azután rohanvást elindul a felejtés. *„Akarattal csak emlékezni lehet, készakarva felejteni – hiába nem megy”* írja Lengyel József, ám, tegyük hozzá: akarat nélkül felejteni – könnyű, s főleg akkor, ha már alig van mit. A közelmúlt irodalmát ma már a bölcsészhallgatók sem igen ismerik, szakdolgozatok, elemzések nem készülnek róluk. Így múlik el a világ dicsősége..., amennyiben egyáltalán volt dicsőség; mert sokkal inkább nehéz és küzdelmes élet volt, persze tele hétköznapi apró örömmel, bájjal, amiért mai életét aligha cserélné el bárki is. Egy másik nemzedék pedig majd meglátja, hogy a mi életünkért adnának-e egy lyukas garast...

Szakonyi Károly bogarászott a könyvespolcán, leemelt 25 kötetet. És kiválasztott belőlük 25 villanásnyi, egy-egy estére, elalvás előttre való, rövid remekművet. Írók lámpafénynél. És a felszólítás: Olvassuk újra! Ha valaki még nem ismerné egyiket-másikat: akkor olvassa csak el bátran – elsőre! A válogatás készítője az írók többségét személyesen ismerte: presszókból, asztaltársaságokból, szerkesztőségekből, színházból. Elegánsak voltak vagy extravagánsak. Többnyire hányatott és rövid életűek. De hátrahagytak megdöbbenően szép és mély írásokat a 20. század közepi magyar valóságról. Annyiban hasonlítanak egymásra, hogy mindannyian egy-egy sűrített, jellemző, átélhető, elképzelhető történetet tárnak elénk. Ahogy belemérülünk a kötetbe, egyre inkább eluralkodik rajtunk a kérdés és a kétség: hová lett a mai magyar irodalomból a történet? Hol vannak a hétköznapi hősei?

Mindannyian realisták, persze sokféle realisták. Ha Kosztolányitól (a kötetben is szereplő) Gelléri Andor Endre megkapta a „tündéri” jelzőt (tündéri realista, s azóta kötelező jelleggel ezzel határozza meg mindenki), akkor én ezt szívesen megszaporitánám: vannak lírai vagy költői realistáink, vannak azután anekdotikusak, naplószerűek, esszéisztikusak, intellektuálisak, tragikusak, ironikusak; becsúszott egy kicsit a szocialista realista is (de én elhiszem, hogy az ötvenes években nemcsak hinni kellett, de valóban hittek is; bája van már ennek is), és persze vannak realista realisták, és szürrealisták is. Élvezetes játék lehet kinek-kinek besorolnia kedvenc íróját.

A műfaj alapvetően novella, de azért akad esszéisztikus, tárcaszerű írás, elbeszélés, és talán mesének mondható szöveg is.

A válogatás varázsa tehát a történet. A történetek. Ahogy az íróink meséltek. Néha nagyon egyszerű dolgokról. Orvhalászatról, társbérletről, lágerkórházról, temetésről, igazságtételről, ökölvívó-mérkőzésről, mesebéli világról és valós, de meg nem található utcákról. Ugye némelyikre emlékezünk. Vagy nem? Akkor olvassuk újra! Illetve: mindenképpen olvassuk újra! Az újraelvasó játék a *Lyukasóra* folyóiratban megjelent sorozat darabjait gyűjti össze.

Felrémlik a modern rabszolgatartás. Amikor az ember baklövésék folytán egyre jobban belegabalyodik a törvénybe... „*Hátiszen megegyezhetünk...*” leplezik le az orvhalászt. (Bertha Bulcsu: *Jégnovella*) – Nehéz nem megrendülnünk, ezt nevezik az esztéták katarzissnak: a vadászok által meglőtt pityergő fácántyúk bögyén vérgyöngy fut végig, fácánkakas párja az emberrel szembenézve büszkén és dühösen védelmezi, tollsátra alá fogja... (Szabó István: *Levél*) – Apa és fiú kijátssza és gyötri egymást: be kellene állni a „csoportba”, hogy legyen pénz, no de a becsület! (Szabó István: *Nehéz, téli nap*) – Mindenki verseng, mindenki győzni akar, pláne az ökölvívásban, de a zuhanyzóban: „*Te meg tudnád tenni, hogy kiverd valakinek a fogát?*” (Gerelyes Endre: *Kilenc perc*) – Az élet nagy fordulata: „*Sohasem felejttem el azt a napot, amely a kutyák pusztulását hozta. Pusztult akkor már minden a ház körül.*” Pusztult a park, pusztultak az emberi viszonyok... S az apa a tolószékből fölkelve, talán utolsó cselekedetként lelövi a vadászkutyákat. (Tatay Sándor: *A nagy park helyén*) – Multikulturális világ: csángó, zsidó, román „vér kavarog” és tájnyelvi és jiddis beszéd. (Cseres Tibor: *A Baragán közepén*) – A Jó Bőr nevű csaj, takarítónő, akit senki se hagy békén. (Császár István: *Rövid történet a szépségről, amelynek egyetlen birtokosa vagyok*) – Fölszökő családi indulatok – kései tükörben: földhözvágott dinnye, kalapáccsal összetört karácsonyi ajándék, persze pusztán nevelési célból: „*Azért volt, hogy ne légy boldogtalanabb a nagy átlagnál. Mert aki minden repülőgéptől elvárja, hogy repüljön, az nagyon meg tud ám boldogtalanodni.*” (Rákosi Gergely: *Mennyből az oroszlán*) – „*Felétetni... másokkal?*” rökönödik meg a parasztasszony. Az új nyelvltanban az első személy nem az én, hanem a mi. Az egy kis hazai szétosztása a kollégiumban, az önzés legyőzése; tegyük hozzá: egy időre. (Galgóczy Erzsébet: *Egy kosár hazai*) – A téli hülye és a nyári hülye között van különbség, a nyárin rögtön látszik (Kardos G. György: *Tamo daleko*) – „*Harmadik hónapja éhezünk...*” Nagyapa szétosztja a vacsoráját. „*Gondolod, Ferkó? Gondolom...*” (Sánta Ferenc: *Jótett helyébe*) – ... Móni, aki karácsonyestére mézet szerez az ezrednek, majd szökevényként elkísérik (Tersánszky Józsi Jenő: *A szenteste hőse*) – Harc a farkassal, a félelem, a farkas legyőzése. (Sarkadi Imre: *Farkaskaland*) – Van egy másik világ. Bennünk. A magunkban megalkotott köztársaság: Masoko. (Lázár Ervin: *A Masoko Köztársaság*) – A kutakat nem csak lefelé lehet ásni. (Lázár István: *A bolond kútásó*) – Régvolt világ: patyolat, vasszürke kád a mosoda, „*ragacsos ragály-lepedők, tífusz-lepedők, rabok durva darócpokróca, halottak halott-lepedője...*” (Mándy Iván: *A mosoda*) – Egy budai rejtélyes utca, Hajnalka utca, mely háromszor kezdődik és négyszer fejeződik be. (Galsai Pongrác: *Hol van az a ház?*) – Igazi egyetemeink. Korányi Sándor, a nagy belgyógyász úgy tanítja a medikust, hogy Tolsztoj a legjobb anamnézisben (Illés Endre: *A só íze*) – A sárga pipacsok emlékezni kényszerítenek: „*Akik hozzászoktak a kórházhoz, félnek meggyógyulni.*” (Lengyel József: *Sárga pipacsok*) – Élni kell: és a sanitícnek halottakat számolni, de ha véletlenül rosszszul számol... (Hernádi Gyula: *A gyilkos*) – Egy épületbontó brigád kemény törvényei: „*Azt mondják, nem kaphatsz annyit, mint mi*”. (Simonffy András: *Lázadás reggelig*) – A halottakat el kell temetni... – de a szülőfaluban, de mi van, ha a szabályzat nem ezt mondja. (Gáll István: *Végtisztesség*) – Lujza néni szépen lassan kopasztotta a családot, majd rájöttek. Ekkor Lujza néni visszatámadt: Mindenki lopna, ha szabadon hagynák, a bűnért ketten felelnek. „*A bűn büntetést érdemel – de valamit meg kell hagyni mindenkinek, egyvalamihez joga van mindenkinek.*” (Thurzó Gábor: *Kifosztjuk Lujza nénit*) – Munkásfölvétel nincs! „*Milyen szívesen nyögnék bármilyen nehéz súly alatt, ebben a tétlenségben még megőrülök.*” (Gelléri Andor Endre: *Egy fillér*) – Az elszaladt két évtizedben csak a lakásügyünkre tudok gondolni. „*Huszonöt évig nyomor, összeszorított fog, kínlódás, s mégis, maga volt a boldogság. Aztán jött a kényelem, a tágasság, a bőség, hiszen az utolsó adósságot is kinyögtük – és mostanában én az egyik szobában sírok, Ferkó a másikban csapkod, Mariannék a harmadikban veszekszenek. Ki érti ezt, szívem?*” (Bárány Tamás: *Boldogság*) – „*Megöltek egy legényt / Hatvan forintjáért, / Bévetették a Tiszába / Piros pej lováért.*” A novella újrarahangszereli ezt a népdalt. Bútoráért kiirtanak egy tanyasi családot. Jakab nem érti, és azt terjeszti, úgyis kimossák a gyilkosokat. Az ügyész meghívja a kivégzésre, hogy megbizonyosodjék a törvény igazságáról. De Jakab most sem hiszi el: „*Őt nem végzik ki...*”

Mert olyan nagy gyilkos." (Galambos Lajos: *Olyan nagy gyilkos*) – Azzal a bizalommal távozunk, hogy majd a feltámadás igazságot szolgáltat, de helyett eljő a „végső igazságtalanság”, s az öreg a fiával visszamegy a temetőbe: „Aztán nekünk többet ne trombitáljanak!” (Tamási Áron: *Rendes feltámadás*).

Az írókról miniportrék készültek. Orosz István grafikái: Cseres Tibor telefonnal, Lengyel József táskákkal, Simonffy András norvégmintás, Kardos G. György magasnyakú pulóverben, Mándy Iván szállal a nyakában egy kettős (MM) villamosmegállóban, Császár István feltartott könyvvel, Tatay Sándor tejeskávé bögrével... és persze Szakonyi Károly szemüvegét tartva. Az ötletadó-válogató Szakonyi Károly kedves, személyes, olykor anekdotikus kis portrékkal vezeti fel a történeteket. A „gyanakvó” író, Bertha Bulcsu a szepezdi tuszkulánmáról csodálja a magyar tengert. Szabó István dunántúli ízei: „*Ha szokás lenne még manapság is értékelni a stílust, Szabó István írásait lehetne felmutatni.*” A hatvanas években, ha megjelent egy jó vers vagy novella, másnap mindenki róla beszélt, a presszókban azt kérdezték: ki ez a tehetséges író? Természetesen: Gerelyes Endre. Szigligeten, az alkotóházban hallgatja Tatay Sándort: „*Szerettem ízes, dunántúli, pontosabban szülőföldjéről, a Bakonyból hozott nyelvét.*” Cseres Tibort „*Visegrád talán a gyergyói szülőföldjére emlékeztette, a fenyők, a kert és a ház mögött emelkedő hegyoldallal. Nyughelye is ott van a visegrádi temetőben.*” Császár István: „*szerepny volt, mintha restellte volna, hogy író*”. Rákosy Gergely – morózus. Galgóczi Erzsébet számára „*a történet erős sodrású előadása volt a legfontosabb, s kevésbé a cizellált stílus...*” Kardos G. Györgynek azonban „*az időkben kellett volna élnie, amikor született, a XX. század első negyedében, redakciók, éjszakai kávéházak és kisvendéglők, mulatók szeparéiban csinos színésznők, bohém kártyások világában.*” Sánta Ferencről: „*A XX. század legégetőbb emberi kérdései ott vannak könyveiben.*” Kakuk Marciként élt Tersánszky Józsi Jenő, előfordult, hogy a vasúti hídnál kéregető koldustól kért némi kölcsönt. Filozófiai vitáival és játékos bolondozásaival mindig a társaság középpontjában állt – utóbbival sodorta halálos veszélybe magát Sarkadi Imre. Lázár Ervin meséi szürreálisba oltott novellák. Mándy Iván „*Budapesten született az első világháború utolsó évében, s kis túlzással azt mondhatjuk, hogy élete során ki sem mozdult ebből a városból.*” Ma már sokan az ő szemével látjuk a villamost, a bérházat, a parkokat... Galsai Pongrác – derűre született tekintettel néz. Illés Endre intelligenciájával, szerencsés természetével meg tudta őrizni függetlenségét. Lengyel József nehéz sorsa ellenére sem volt kiábrándult, „*humanizmus, megszerzett bölcsessége megóvta szellemét*”. Hernádi Gyula „*faarral adta elő könyveiben a legképtelenebb történeteket*” a XX. század megbolydult, feje tetejére állított világából. Simonffy András munkáiban elsősorban „*generációjának gondjai, pesszimizmus, kilátástalansága és »apátlanság«-érzete a legfőbb motívum*”. Gáll István „*az örök aknaszedő*”, süt soraiból a félelem, „*amelyet a háború, az ötvenes évek és a forradalom utáni megtorlások ültettek el a lelkekben*”. Gelléri Andor Endre „*otthonos volt csaknem minden foglalkozásban az iparosoktól a trógeroló szállítókig*”. Bárány Tamás kapcsán: „*Hiszen csak a történetek változnak, a téma végigkíséri az író egész életében.*” Galambos Lajos emberei „*szilaj természetűek, ebben is sok rokonságot mutat Móricz Zsigmonddal*”. És vajon hány íróval vagyunk így? „*Elég egy sort megpillantani egy kinyitott könyvben, máris tudhatjuk, ezek Tamási Áron mondatai, még a varázsos szavú, erdélyi írók közül is kiemelkedően egyedülállóan.*”

És talán a leglíraibb az a portré, amelyben Thurzó Gábor utolsó napjait rajzolja meg: „*Súlyos beteg lett valóban, de türelmesen viselte. Magányosan. Amikor érezte, hogy nemsokára itt a vég, kórházba vonult, mintha kényelmesen, pogyász nélkül valahová a közelbe utazna, csupán kis táskarádióját vitte magával, azt hallgatta addig a néhány napig, ameddig még élt. Az óbudai temetőben nyugszik egyszerű, tömör fakereszt alatt.*” Úgy vélem, hogy ez a búcsú és sors konkrétan vagy átvitt értelemben valamennyi elbeszélőnkre igaz: a közelmúlt egész elfeledett magyar írónemzedékére! Ha ismerni akarjuk a közelmúltat, ha meg akarjuk érteni a mai valóságot, ha tanulni akarunk a múltból, akkor: Olvassuk újra! (*Magyar Írók Egyesülete, Budapest*)